

**Bioetičko obrazovanje i
razvijanje stavova za živi
okoliš**

OBRAZOVNI MATERIJALI

Erasmus+

OBRAZOVNI MATERIJALI

Autori: Maddalena Nicoletti, Pier Giacomo Sola

Prevoditelji: Duje Drago Jurković, Josip Guć

Naslovna fotografija: Pexels Pixabay

Zahvale:

Zahvaljujemo svim učenicima, nastavnicima, profesorima, istraživačima, i svima ostalima koji su sudjelovali u projektu i koji su sa svojim idejama, povratnim informacijama i ohrabrenjima doprinijeli u stvaranju ovog dokumenta.

Autorsko pravo:

Materijali se mogu koristiti u skladu s: Creative Commons Licencom Nekomercijalno dijeli pod istim uvjetima

Izjava o odgovornosti:

Ovaj projekt je financiran uz potporu Europske komisije, Erasmus+ programa i Hrvatske nacionalne agencije za Erasmus+ Agencija za mobilnost i programe Europske unije. Ova publikacija odražava stavove samo autora, a Komisija se ne može smatrati odgovornom za bilo kakvu upotrebu koja se može sastojati od podataka sadržanih u njima.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

AGENCY FOR
MOBILITY AND
EU PROGRAMMES

beagle
Bioethical Education
and Attitude Guidance
for Living Environment

Usredotočena svjesnost o okolišu

Uvod

1. Etika okoliša: definicije i kategorije

Etika okoliša dio je filozofije okoliša koja razmatra proširenje tradicionalne granice etike s isključivo čovjeka na ne-ljudski svijet.ⁱ Također se može definirati kao filozofska disciplina koja proučava moralni odnos prema okolišu, kao i vrijednost i moralni status okoliša i njegovih ne-ljudskih sadržaja.ⁱⁱ

Potreba za etikom »okoliša« proizlazi iz razmatranja kako nekoliko ekoloških problema trenutno ozbiljno narušavaju tradicionalno uvjerenje da moralnu zajednicu treba ograničiti samo na ljudska bića. Etika okoliša prihvatila je izazov i pozvala na hitno i nadahnjujuće filozofsko istraživanje. Ovo je poziv za proširenje moralne zajednice na ne-ljudske i neparadigmatske entitete, smatrajući ih »moralnim trpnicama«.ⁱⁱⁱ

Pitanje je: kakvu, ako ikakvu, moralnu obvezu čovjek ima za očuvanje i brigu o ne-ljudskom svijetu? Postoji više različitih pristupa problemu: antropocentrizam, teorija oslobođenja životinja/prava životinja, biocentrizam i ekocentrizam. Uz ostale pristupe, svi pružaju etička opravdanja za zaštitu okoliša.^{iv}

U ovom doprinosu ne želimo podržavati jedan ili drugi specifični pristup. Ipak, dio je opsega projekta BEAGLE ponuditi inovativne prakse podučavanja i učenja o etici okoliša. Imajući u vidu takvu namjeru, željeli bismo predložiti neke alate temeljene na vježbama i aktivnostima »**usredotočene svjesnosti**«.

2. Što je usredotočena svjesnost? Zašto je upotrijebiti za propitivanje problema etike okoliša? Kakvu ulogu može imati u ranom obrazovanju?

Usredotočena svjesnost psihološki je proces usmjeravanja nečije pozornosti u sadašnji trenutak. Biti pozoran znači biti svjestan, uzimajući u obzir ono što se događa unutar nas samih i izvana u svijetu, bez da zaziremo od informacija ili osjećaja koji nam se ne sviđaju ili za koje ne želimo da su istiniti.^v Može se definirati kao obraćanje pažnje na određeni način: namjerno, u sadašnjem trenutku i bez osuđivanja.^{vi}

Usredotočena svjesnost može se razvijati kroz meditaciju ili druge kontemplativne prakse.

Čak i da je usredotočena svjesnost izvedena iz budističkih tradicija, ona nije religiozna ni spiritualna praksa: moramo se podsjetiti da je moderna, zapadna tehnika razvijena tijekom kasnih 70-ih od Jona Kabat-Zinna, koji tvrdi kako »usredotočena svjesnost može biti shvaćena kao univerzalna ljudska sposobnost koja potiče jasno razmišljanje i otvorenost. Kao takav, ovaj oblik meditacije ne zahtijeva poseban religijski ili kulturni sustav vjerovanja« i kako »practiciranje usredotočene svjesnosti može biti korisno ljudima koji možda ne žele prihvatiti budističke tradicije i vokabular«.^{vii} Zaista, zapadni istraživači, kliničari, učitelji, edukatori i treneri koji su uveli praticiranje

usredotočene svjesnosti u svoje programe, poučavaju ove vještine neovisno o svom religijskom ili kulturnom podrijetlu.

Istraživanja ukazuju kako usredotočena svjesnost pridonosi subjektivnom blagostanju, pobuđujući jaču **empatiju i samilost** prema sebi, drugima i okolišu te **olakšava razjašnjenje ciljeva i vrijednosti**. Zbog takvih razloga, programi bazirani na modelu svladavanja stresa putem usredotočene svjesnosti (Mindfulness Based Stress Reduction – MBSR) ili nekom sličnom modelu, široko su prihvaćeni u školama, zatvorima, bolnicama, veteranskim centrima i drugim sredinama.

»**Usredotočena svjesnost o okolišu**« odnosi se na praksu usredotočene svjesnosti primijenjenu prirodnom okolišu tako da ona može pomoći kultivirati **nedualističku svijest**, može dovesti do **suosjećajnih stavova i ponašanja prema onome drugačijem od ljudskog** i može pridonijeti **tranziciji prema održivosti**.

Mnogi autori^{viii} naglasili su da trenutna ekološka kriza proizlazi iz naše dualističke svijesti koja **odvaja um od tijela i sebstvo od svijeta**. Ova dualistička svijest sprječava nas da iskusimo vrijednost u prirodi i stoga vodi k instrumentalističkom tretiranju prirode.^{ix}

Usredotočena svjesnost i svjesnost o okolišu u ovom slučaju mogu pomoći našoj civilizaciji u preokretu iz dualističke svijesti dihotomije subjekta i objekta koja vodi instrumentalizmu, prema nedualističkoj svijesti koja doživljava intersubjektivnost ili »međusobno povezivanje«.x Intersubjektivnost ili »međusobno povezivanje« znači osjećaj kako poznajemo drugog kao biće sebi jednako i čiji je identitet i blagostanje na neki način povezan s našim vlastitim. Iz ove integracije proizlazi ljubav prema životu i duboko uvažavanje postojanja drugih bića.xi Kao rezultat, usredotočena svjesnost o okolišu može:^{xii}

- promijeniti kako razmišljamo o socijalnim i ekološkim krizama koje utječu na naš svijet;
- pomoći nam da poduzmemo akcije potrebne za izgraditi održivije društvo (naprimjer modificirajući kako ljudi procesuiraju informacije o rizicima, mijenjajući njihove ekološke navike i povećanjem njihove motivacije da smanje patnju i podrže vladine mjere zaštite okoliša);
- pomoći kultivirati suosjećanje i naše intrinzične moralne vrijednosti, što se zauzvrat može odraziti u djelima za opće dobro;
- pomoći nam da razmotrimo posljedice neospornih struktura i relacija moći na svim razinama;
- prakticiranjem usredotočene svjesnosti sa studentima i djecom na svježem zraku, van učionica, pomoći da se povežu, cijene i razviju vezu s prirodnim svijetom. Prakticiranje usredotočene svjesnosti dopušta studentima da pauziraju, iskuse sadašnji trenutak i zahvale se za sve elemente prirodnog svijeta koji podržavaju naš svakodnevni život;^{xiii}
- pomaže razvijanju takozvane »naturalističke inteligencije« kod djece.^{xiv}

Što se tiče rezultata postignutih zahvaljujući usredotočenoj svjesnosti u okolišu, s jedne se strane mora napomenuti kako je malo istraživanja koja istražuju ulogu

usredotočene svjesnosti u održivosti^{xv} i formuliranju hipoteze kako usredotočena svjesnost i takav način života mogu potaknuti pro-ekološka ponašanja. Također, dugoročnim učincima usredotočene svjesnosti u okolišu nedostaju eksperimentalni dokazi, tako da se zahtijeva i kvantitativni i kvalitativni istraživački napor.^{xvi}

S druge strane, međutim, mora se primijetiti kako postoje brojni praktični primjeri primijenjenih tehnika usredotočene svjesnosti koje se koriste kako bi se podigla svjesnost ljudi (i djece/učenika) o ekološkim problemima i održivosti, posebno u anglo-saksonskim zemljama. Zaista, mnogi učitelji, treneri i praktičari usredotočene svjesnosti vjeruju kako je praksa usredotočene svjesnosti u školama, na radnim mjestima i drugdje smjer koji doprinosi svijesti o okolišu i može doprinijeti razumijevanju i olakšavanju održivosti.^{xvii}

Važnost ovog obrazovnog cilja o problemima i brigama što se tiču okoliša je jasna, i praksa usredotočene svjesnosti (o okolišu) trebala bi biti integrirana u obrazovanje. Doista, kao što je već naznačeno poviše, tijekom posljednjeg desetljeća napravljeno je nekoliko pokušaja izrade i stavljanja u praksu usredotočene svjesnosti o okolišu u lekcije i programe za djecu (posebno u anglo-saksonskim zemljama), kako bi im se pomoglo da svjesno otkriju i razviju bližu povezanost s okolinom.^{xviii}

Nedavno istraživanje^{xix} provedeno na 44 lekcije o usredotočenoj svjesnosti o okolišu potvrdilo je kako su takve lekcije jako korisne u podizanju svijesti učenika o međusobno povezanoj i međuovisnoj prirodi ljudske egzistencije i prirodnog okoliša. S druge strane, isto je istraživanje pokazalo kako je u pregledanim lekcijama malo sadržaja vezano za učenje vještina pozitivnog djelovanja prema okolišu. Stoga autori ističu nužnost razvijanja lekcija iz usredotočene svjesnosti o okolišu koje su povezane s drugim područjima kurikula i da pruže učenicima znanje kako pozitivno djelovati na okoliš.

Radionice

Ovaj doprinos kreće se od prije spomenutih istraživanja i praktičnih iskustava kako bi se razvile neke nove ideje i sadržaji za učenike i učitelje, s ciljem podizanja svijesti učenika o međusobno povezanoj i međuovisnoj prirodi ljudske egzistencije i prirodnog okoliša te njihova osposobljavanja za pozitivno djelovanje prema okolišu.

Naši napori rezultiraju prijedlogom nekih radionica baziranih na praksi usredotočene svjesnosti o okolišu, opisane u nastavku.

ⁱ https://en.wikipedia.org/wiki/Environmental_ethics.

ⁱⁱ STANFORD ENCYCLOPAEDIA OF PHILOSOPHY. (2002). *Environmental Ethics*. Substantive revision Jul 21, 2015. Dostupno na: <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>. Vidi također: ANDREOZZI, M. (2015). *Le sfide dell'etica ambientale. Possibilità e validità delle teorie morali non-antropocentriche*. Edizioni Universitarie di Lettere Economia Diritto. Milano.

- iii ANDREOZZI, M. *Ibid.*
ROLSTON, H. III. (1991). *Environmental Ethics: Values in and Duties to the Natural World*. Published in: *The Broken Circle: Ecology, Economics, Ethics*. F. Herbert Bormann and Stephen R. Kellert, ur., Yale University Press. New Haven. ISBN 0-300-04976-5. Dostupno na: <http://www.ecospherics.net/pages/RolstonEnvEth.html>.
- iv YANG, T. (2006). *Towards an egalitarian global environmental ethics*. Environmental ethics and international policy. ISBN 978-92-3-104039-9 – © UNESCO
- v ERICSON, T. & KJØNSTAD, B. & ANDERS, B. (2014). *Mindfulness and sustainability*. Ecological Economics. 104. 73–79. 10.1016/j.ecolecon.2014.04.007. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/262491494_Mindfulness_and_sustainability.
- vi KABAT-ZINN, J. (1994) *Wherever You Go, There You Are: Mindfulness Meditation in Everyday Life*. Hyperion. New York.
- vii LUDWIG DS, KABAT-ZINN J. *Mindfulness in Medicine*. JAMA. 2008; 300(11):1350–1352. doi: 10.1001/jama.300.11.1350.
- viii Vidi npr.: EVERNDEN, L. L. N. (1993). *The natural alien: Humankind and environment* (2nd ed.). University of Toronto Press. Toronto; LAING, R. D. (1980). *What is the matter with mind?* U K. Satish (ur.), The Schumacher lectures (pp. 1-19). Sphere Books. London.
- ix Treba naznačiti da ovaj koncept nije samo iznesen od strane istraživanja, nego također – čak i ako je pod različitim formama i različitim kulturnim okvirima – od strane pape Franje u njegovoj enciklici *Laudato Si* (2015), kao i od strane nekoliko budističkih vođa (vidi npr.: NHAT HANH, T. (2013) *Love letter to the Earth*).
- x »Međusobna povezanost« relativno je novi termin koji je skovao budistički redovnik Thich Nhat Hanh kako bi opisao bitnu međupovezanost svemira. Vidi: NHAT HANH, T. *What is Interbeing?* Excerpt from *Teach Breathe Learn* by Meena Srinivasan. Dostupno na: <http://www.rinagpatel.com/blog/2016/9/2/what-is-interbeing-by-thich-nhat-hanh>.
- xi BAI, H., SCUTT, G. (2009). *Touching the Earth with the Heart of Enlightened Mind: The Buddhist Practice of Mindfulness for Environmental Education*. Canadian Journal of Environmental Education, v14 n1 p92-106. Dostupno na: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ842742.pdf>.
- xii WAMSLER C., *ibid.*
WAMSLER, C., BROSSMANN, J., HENDERSSON, H. et al. *Sustain Sci* (2018) 13: 143. Dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s11625-017-0428-2>.
- xiii COOK DEEGAN, P. (2014). *Outdoor Mindfulness Exercises for Earth Day*. Ažurirano 21. 4. 2015. Dostupno na: <https://www.edutopia.org/blog/outdoor-mindfulness-exercises-earth-day-patrick-cook-deegan>.
- xiv Prema Gardneru, individue koje imaju visok stupanj ove vrste inteligencije više su u skladu s prirodom te su često zainteresirane za uzgajanje, istraživanje okoliša i učenje o drugim vrstama. Vidi: GARDNER, H. (2011). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. Basic Books. New York; CHERRY, K. (2019). *Gardner's Theory of Multiple Intelligences*, Verywellmind, ažurirano 3. 4. 2019. Dostupno na: <https://www.verywellmind.com/gardners-theory-of-multiple-intelligences-2795161>.
- xv BARRETT, B. et al. (2016) *Mindful Climate Action: Health and Environmental Co-Benefits from Mindfulness-Based Behavioral Training*. Sustainability vol. 8,10 (2016): 1040. doi: 10.3390/su8101040. Dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5170843/>; ERICSON, T. & KJØNSTAD, B. & ANDERS, B. (2014). *Mindfulness and sustainability*. Ecological Economics. 104. 73–79. 10.1016/j.ecolecon.2014.04.007. Dostupno na: <https://www.researchgate.net/publication/26249>

1494 Mindfulness and sustainability; MORGAN B. & ALBRECHT N. (2019). *Environmental Mindfulness Lessons for Children: A Content Analysis*. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/332221737_Environmental_Mindfulness_Lessons_for_Children_A_Content_Analysis; WAMSLER C. (2017). **How mindfulness can help the shift towards a more sustainable society. The Conversation**. Dostupno na: <http://theconversation.com/how-mindfulness-can-help-the-shift-towards-a-more-sustainable-society-79127>; WAMSLER C. et al. (2018). *Mindfulness in sustainability science, practice, and teaching*. Sustainability Science. 2018, Jan 01. Volume 13. Number 1. Str. 143–162.

xvi ERICSON, T. & KJØNSTAD, B. & ANDERS, B. (2014). *Mindfulness and sustainability*. Ecological Economics. 104. 73–79. 10.1016/j.ecolecon.2014.04.007. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/262491494_Mindfulness_and_sustainability

1494 Mindfulness and sustainability

xvii ERICSON T. & KJØNSTAD B. & ANDERS B. (2014). *Ibid*.

Vidi npr.: CONFINO, J. (2012). *Interview. Beyond environment: falling back in love with Mother Earth, Zen master Thich Nhat Hanh explains why mindfulness and a spiritual revolution rather than economics is needed to protect nature and limit climate change*. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/zen-thich-naht-hanh-buddhidm-business-values>; NHAT HANH, T. (2013). *Love letter to the Earth*. Parallax Pr.; NHAT HANH, T. (2014). **Falling in Love with the Earth**. Statement for the United Nations Framework Convention on Climate Change. Dostupno na: <https://plumvillage.org/letters-from-thay/thich-nhat-hanh-statement-on-climate-change-for-unfccc/>; HAUCK C. (2016). *How Mindfulness Can Save the Planet*. Dostupno na: <https://www.mindful.org/how-mindfulness-can-save-planet/>; SOFER, O. J. (2018). *Mindfulness of Body, Mindfulness of Earth*. Dostupno na: <https://www.mindfulschools.org/personal-practice/mindfulness-body-mindfulness-earth/>.

xviii Primjeri usredotočene svjesnosti o okolišu za djecu: SALAZAR SHAPIRO, D. (2018). *The Magical Mindful Day*. DeGaS Publishing. San Diego, CA; THE SOUND OF CELESTE. (2016). 5 Nature-based Mindfulness Activities For Young Children. <http://theparentcollaboratory.com/5-nature-based-mindfulness-activities-for-young-children-a-guest-blogger/>; ST. ANDREWS SAMAKEE INTERNATIONAL SCHOOL: <http://www.standrews-samakee.com/about-samakee/environmental-mindfulness/>; YBTT & THE MINDFUL PANDA. (2018). *10 Activities For Practicing Mindfulness In Nature With Kids*. <https://www.yourbodythetemple.com/mindfulness-in-nature-with-kids/>.

xix MORGAN B. & ALBRECHT N. (2019). *Environmental Mindfulness Lessons for Children: A Content Analysis*. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/332221737_Environmental_Mindfulness_Lessons_for_Children_A_Content_Analysis.